

УДК 338.432

Новак Н. П.

Херсонський державний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ, ОЦІНЕННЯ ТА ДІАГНОСТИКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Визначено сутність та виявлено особливості ресурсного потенціалу розвитку органічного виробництва. Схарактеризовано його складники, можливості використання. Здійснено міжнародні порівняння. Розроблено алгоритм оцінювання та діагностики. Обґрунтовано механізми та інструменти вдосконалення.

Ключові слова: ресурсний потенціал, органічне виробництво, сільськогосподарські підприємства, регіони, оцінювання, діагностика, моніторинг, управління.

Постановка проблеми. В умовах сучасного динамічного розвитку світового аграрного ринку, зовнішнього та внутрішнього економічного середовища господарювання перед вітчизняними підприємствами сільського господарства постає необхідність впровадження дієвого механізму органічного аграрного виробництва, що буде спрямований на міжнародний досвід соціально та екологічно ефективних агротехнологій. Зважаючи на це, разом з інтенсивним світовим розвитком органічного сільського господарства та поступовою його територіальною експансією актуальним є питання забезпечення органічних агроформувань відповідним ресурсним потенціалом (агрокліматичними ресурсами, сільськогосподарськими угіддями, садивним матеріалом, органічними меліоративними засобами, кваліфікованими фахівцями тощо). Наявність таких чинників говорить про можливий рівень екологізації та розвитку органічного сегмента аграрного виробництва того або іншого регіону країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям становлення та розвитку вітчизняного органічного сільськогосподарського виробництва велика увага приділена в роботах таких учених та практиків, як В. Артиш, В. Безус, О. Бородіна, В. Гармашів, О. Гуцаленко, Т. Зінчук, Л. Мармуль та інших. У їх працях здебільшого висвітлені аспекти взаємодії системи економіко-правових регуляторів органічного сільського господарства та перенесення до вітчизняних умов позитивних закордонних упродовжень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання можливості відтворення ресурсного потенціалу виробництва органічної продукції як основної складової частини органічного руху залишаються невирішеними та потребують подальшого дослідження з метою посилення інформаційної підтримки в отриманні сертифікаційного чинного маркування, насамперед, ґрунтів, органічної продукції, органічних аграрних підприємств, стабілізації та розвитку пріоритетної органічного виробництва як важливого сегменту агросфери.

Метою статті є виявлення особливостей ресурсного потенціалу органічного виробництва, обґрунтування методичних засад його оцінювання та діагностики, визначення проблем та перспектив використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження органічного агровиробництва на противагу інтенсивним технологіям, що використовуються в сільському господарстві, має декілька етапів, і перший з них – це революційний. Саме завдяки йому прийшло усвідомлення переваг органічного агровиробництва [1, с. 26]. Революційний етап забезпечує перехід аграрної економіки

на новий рівень, який супроводжується вибором напрямку розвитку, в результаті чого відбуваються різкі зміни: змінюються структура сільського господарства як виробничо-економічної системи; макроекономічні пропорції, механізм її функціонування та інструменти регулювання й управління розвитком.

Новітні наукові підходи до виробництва сільськогосподарської продукції передбачають динамічне впровадження нової техніки та відпрацювання сучасних агротехнологій, наслідком впровадження яких має бути забезпечений перехід на якісно нові основи управління бізнес-процесами з урахуванням можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і викликів глобалізації; з орієнтацією на локальні та регіональні агроресурсні й екологічні особливості й умови сільськогосподарського виробництва; на розвиток соціально-економічних мереж розселення, транспортно-логістичного забезпечення реалізації органічної продукції.

Визначальною особливістю ресурсного потенціалу органічного агровиробництва, як і аграрної сфери в цілому, є процес його формування, в якому поєднуються природно-кліматичні умови та матеріально-технічні й фінансово-економічні ресурси, а саме: кількість, розміщення та якість земель сільськогосподарського призначення, складники матеріально-технічної бази, фінансово-інвестиційні джерела, кваліфіковані трудові ресурси [2, с. 132]. Водночас формування ресурсного потенціалу органічного агровиробництва не можливе без участі в процесах отримання органічної продукції біологічного потенціалу живих організмів та рослин, які не мають генномодифікованих ознак.

Ресурсний потенціал в такому розумінні є не лише сукупністю ресурсів, а й величина, яка визначає синергетичний ефект від спільного використання основних видів ресурсів суб'єктів господарювання [3, с. 78]. Наявність особливих екологічних вимог та обмежень, соціальна спрямованість визначає особливості ресурсного потенціалу органічного агровиробництва, його структури, обсягів, рівня використання, оцінювання та діагностики. Крім цих елементів, виділяються й інші особливості, а саме:

– результати діяльності підприємств з виробництва органічної продукції щільно корелюють з агрокліматичними умовами. Тобто для отримання коректних висновків про такі результати поточні показники їх діяльності порівнюють зі середніми показниками за останні 3–5 років;

– високий рівень сезонності виробництва визначають рівень використання техніки. Наприклад, сівалки використовуються 10–15, комбайни – 15–25 днів на рік. Те саме стосується й техніки для обробки ґрунту;

– виробничий цикл у сільському господарстві тривалий, і більшість показників результатів діяльності розраховують лише наприкінці року. Прискорення виробничого циклу в органічному виробництві лімітовано біологічними процесами;

– на розвиток органічного агровиробництва, як і сільського господарства в цілому, впливають не лише економічні, а й хімічні, біологічні та фізичні закони, що значно ускладнює рівень визначення впливу різних чинників та їх синергетичного впливу на результати господарської діяльності;

– основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля, природні особливості якої пов'язані з погодно-кліматичними умовами. У разі раціонального використання земельної ділянки її природні якості не лише не погіршуються, а навпаки, покращуються. Ця властивість основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції особливо актуальна за органічного агровиробництва, оскільки дає змогу капіталізувати в ціні виробленої продукції витрати, понесені на відновлення земельних ділянок.

Практика міжнародного досвіду свідчить про те, що ефективне функціонування органічного аграрного виробництва в умовах конкурентного ринкового середовища є неможливим без державної підтримки, ініціативи самих виробників та кінцевого складника – споживачів. Державна політика сприяння розвитку органічного сільського господарства має полягати не лише в наданні бюджетних субсидій на поширення органічного руху, а й забезпеченням у формі законодавчого регулювання, сертифікації та підтримці збуту органічної сільськогосподарської продукції [4, с. 27]. При цьому надання консалтингових послуг з боку держави суттєво підвищить ефективність та конкурентоспроможність органічних аграрних підприємств.

Найбільш стрімко органічне землеробство поширюється шляхом відведення під нього сільськогосподарських площ. У європейських країнах, зокрема, у Німеччині, Франції, Італії, Іспанії та Польщі, площа органічних сільськогосподарських угідь за 2005–2011 рр. зросла на 57%. За аналогічний період в країнах Африки цей показник збільшився у 2,2 раза, в азіатських країнах площа органічних сільськогосподарських земель зросла на 38% відповідно. Органічне аграрне виробництво динамічно поширюється в багатьох країнах, про що свідчить показник зайнятих ним угідь. Так, Австралія зосереджує 32,2% загальносвітової площі, зайнятої органічним сільськогосподарським виробництвом, Аргентина – 10,2%, США – 9,7%, Китай – 5,1%, Іспанія – 4,1%, Італія – 2,9%, Індія – 2,9%, Німеччина – 2,7%, Франція – 2,6% та Уругвай – 2,5%. В Україні цей показник визначається на рівні 2,7%. Водночас їх частка в загальних обсягах земельних площ, зайнятих під органічним сільським господарством, становить 77,9%.

Найбільша частка земель, зайнятих під органічним сільським господарством в сусідніх з Україною європейських країнах, спостерігається, зокрема, в Словаччині – 8,6%, Польщі – 3,9%, Угорщині – 2,9%, Румунії – 1,7%, Молдові – 0,9%. Площа сільгоспугідь, зайнятих органічним аграрним виробництвом у країнах СНД, зокрема, в Росії та Білорусі, становить лише 0,06% та 0,001% відповідно. Таким чином, незважаючи на переваги в значному природно-ресурсному потенціалі та в споживчому інтересі в екобезпечних

органічних харчових продуктів, спрямування державної аграрної політики цих країн залишається недостатнім для розвитку органічного руху.

В Україні площа земель, зайнятих під органічним сільським господарством, становить 270,3 тис. га, або 0,65% усіх сільськогосподарських угідь, що значно більше, ніж в країнах СНД. Але з огляду на наявний агресурсний потенціал, ухвалені Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» та Державну цільову програму розвитку українського села, органічний сектор агросфери все ще залишається розвиненим не на належному рівні [5].

Головною вимогою до земельних ресурсів при цьому є придатність ґрунтів для вирощення органічної продукції та сировини. Основним якісним параметром земельних ресурсів є рівень їх природної родючості. Сучасне сільськогосподарське виробництво характеризується невизначеністю обсягів, співвідношенням між сільськогосподарськими угіддями, незбалансованістю біохімічних речовин й енергії в агроланшафтах, недосконалістю протієрозійних систем охорони ґрунтів, меліоративних заходів, моніторингу земельних та інших агресурсів. Це приводить до щорічних втрат 600–700 тис. т гумусу та 100 кг/га і більше поживних речовин. Так, українські землі за останні 100 років втратили 25–30% чорнозему та 20–30% своєї природної родючості.

Україна є безперечним лідером за сукупністю антропогенних чинників впливу на стан агроєко-систем усіх рангів і рівнів. З позицій виробництва органічної продукції, головним його ресурсним чинником є вміст гумусу в ґрунті, недостатній рівень якого в традиційному землеробстві можна компенсувати підвищенням внесенням мінеральних добрив. Водночас мінеральні добрива розглядаються як потенційне джерело важких металів, надмірна концентрація яких у ґрунті унеможливує виробництво органічної продукції. Іншою якісною характеристикою угідь, придатних для виробництва органічної продукції та сировини, є відсутність ізотопів цезію та стронцію, тобто радіоактивного забруднення.

До якісних параметрів ґрунтів належать:

- вміст рухомого фосфору, калію, сірки та рухомих сполук;
- вміст азоту за нітрифікаційною здатністю та такого, що легко гідролізується;
- максимально можливий запас продуктивної вологи;
- реакція ґрунтового розчину (водно-сольовий обмін);
- рівень ущільнення;
- вміст легкорозчинних солей [6].

У цілому у процесі діагностики потенціалу органічного агровиробництва основною конкурентною перевагою підприємств-виробників продукції рослинництва є наявність сільськогосподарських угідь відповідної якості. Необхідно підкреслити й те, що органічне агровиробництво не лише здатне формувати поточні прибутки, а й забезпечувати довготривалий екологічний та соціальний ефект від технологій, які використовуються.

Очевидно, що енергетичний шок, перед яким постала українська економіка, торкнеться більшості її галузей. За рівнем стійкості до цінового енергетичного шоку хімічна промисловість і підприємства індустріалізованого сільського господарства займають відповідно 1-ше та 3-тє місця [7, с. 12]. За цих умов постає питання

виживання таких галузей не з позиції ціни, а з позиції можливостей. Попитом харчових продуктів будуть користуватися завжди, а от виробничі можливості індустріалізованої агросфери, що використовує інтенсивні технології, у тому числі й добрива, виробництво яких є енергозатратним, будуть зменшуватися. При цьому можуть успішно функціонувати суб'єкти господарювання, що застосовують неіндустріальні технології виробництва.

У процесі діагностики ресурсного потенціалу органічного агровиробництва доцільно звернути увагу на можливість функціонування суб'єктів господарювання в перехідний період: від традиційного до органічного землекористування. Головною фінансово-економічною проблемою цього часу є збитковість діяльності виробників, яка зумовлена зниженням урожайності культур через відмову від мінеральних добрив і пестицидів після багаторічного застосування інтенсивних технологій. Зазначимо, що економічно вигідно та необхідно розпочинати таке виробництво на родючих, не забруднених залишками пестицидів ґрунтах.

Залежно від рівня забрудненості земельних ресурсів, що інтенсивно використовуються, традиційно застосовуються два підходи до переходу на виробництво органічної продукції. Вибір залежить від управлінських рішень власників та менеджерів агровиробництва в попередні періоди, тобто дотримання позитивного або принаймні бездефіцитного балансу поживних речовин, сівозмін і правил землеробства, рівня використання засобів захисту рослин.

Найбільш економічно доцільним за коштами й часом є варіант переходу до органічного землекористування на землях, які тривалий час не оброблялися. У результаті такого природного залуження агрохімічний стан земель стабілізується або покращується природним шляхом, без втручання людини. До того ж перехідний період при цьому може бути скорочений до двох років. Практична реалізація другого варіанта впровадження органічного землекористування є менш поширеною, оскільки традиційним для українських аграріїв способом боротьби зі шкідниками є хімічний.

Економічні пропозиції, реклама підштовхували сільськогосподарських виробників до придбання аналогів препаратів відомих виробників, які мали недостатньо вивчені наслідки дії. Саме з метою мінімізації збитків за 4-річного перехідного періоду доцільно впровадити ще один етап переходу до органічного землекористування – стабілізаційний. Стабілізаційний період – це час, необхідний для проведення комплексу агрохімічних і меліоративних заходів, спрямованих на ліквідацію негативних наслідків попереднього землекористування та покращення або стабілізацію якісного стану ґрунтів з метою зменшення економічних збитків через зниження врожайності культур під час перехідного періоду [8]. Безперечно, такий етап не пришвидшує перехід до органічних технологій і сертифікації виробництва за органічними стандартами. Проте він є необхідним кроком до вирощення органічної сільськогосподарської продукції на землях, які постраждали від неконтрольованої безгосподарської діяльності, та мінімізації збитків у перехідний період.

Оцінення ресурсного потенціалу підприємств з виробництва органічної продукції має відбуватися за таким алгоритмом:

– формулювання мети й завдань організації відповідного виробництва;

– постановка завдань проведення аналізу ресурсного потенціалу;

– аналіз та оцінювання зовнішнього середовища для функціонування підприємства, а саме: постачальників, конкурентів, клієнтів;

– аналіз та оцінювання внутрішнього середовища господарювання;

– розробка поетапного плану аналізу використання ресурсного потенціалу;

– аналіз та оцінювання елементів ресурсного потенціалу на перспективу.

Для аналізу фактичного рівня використання ресурсного потенціалу підприємств з виробництва органічної продукції необхідно вирішити такі завдання:

– вибір комплексу показників для кожної категорії складників ресурсного потенціалу, які дають змогу найбільш повно зобразити їх поточний стан;

– визначення системи контролю показників;

– встановлення рекомендованих значень контрольних показників (максимальних і мінімальних допустимих) для кожної категорії складників потенціалу.

Рівень ресурсного потенціалу органічного агровиробництва визначається як сума сукупного потенціалу структурних підрозділів суб'єкта господарювання, а також допоміжного виробництва; потенціалу біологічних і природних ресурсів, що знаходяться у розпорядженні агровиробника; потенціалу менеджменту організації. Специфіка розвитку органічного землекористування передбачає вагому підтримку державним субсидуванням та запровадженням єдиного спеціального маркування, що сприятиме формуванню стійких ринкових переваг виробників такої продукції.

Значною перешкодою для успішного ведення та збуту органічних харчових продуктів залишається проблема відсутності належної інформаційної підтримки щодо сертифікації, без якої європейські ринки збуту залишатимуться недосяжними [9, с. 28]. Тому консультативна робота дорадчих консультативних центрів, громадських організацій слугуватиме для виробників допоміжним роз'яснювальним засобом, що в умовах економіки знань є особливо цінним. Відповідну інформаційну підтримку та консультативну роботу в Україні проводять організації: «Полісся-органік» (Поліський центр органічного виробництва, м. Житомир); OWC («Центр органічного руху», м. Харків); «Зелене дос'є» (Інформаційний центр), ГО «Центр екологічної культури» в м. Запоріжжя, ГО «Еко-terra» (м. Львів) та багато інших.

Висновки. Агроформування України мають значний ресурсний потенціал розвитку органічного виробництва. Його використання передбачає всебічний моніторинг, аналіз та діагностику, роботу із сертифікації земельних ділянок, відведених під органічне виробництво. Очевидним також є те, що в Україні кількість виробників органічної продукції є порівняно незначною. За оцінками Федерації органічного руху України, обсяг внутрішнього споживання органічної сільськогосподарської продукції в 2013 р. становив близько 12 млн євро, що на 52% більше, ніж у попередньому році, але що абсолютно не відповідає ресурсним можливостям його забезпечення.

У цілому потенціал для розвитку органічного сектора України є значним. Основними чинниками його формування та використання є:

– наявність великих площ сільськогосподарських угідь;

– низький рівень використання пестицидів та хімічних добрив;
 – експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС;
 – забезпеченість аграрної галузі економіки трудовими ресурсами;
 – міцні традиції ведення сільськогосподарського виробництва в гармонії з природою.
 Ринок органічної продукції в Україні невпинно розвивається, проте потребує посиленого інформаційного простору як для спрощеного механізму сприяння чинному маркуванню органічних продуктів, так і для обізнаності споживачів про корисні властивості регіонального ринку органічної продукції. Незважаючи на це, органічні агровиробники мають бути захищені державою шляхом надання дотацій, нормативно-правовими та законодавчими актами, що максимально сприятимуть розвитку органічної діяльності.

ного інформаційного простору як для спрощеного механізму сприяння чинному маркуванню органічних продуктів, так і для обізнаності споживачів про корисні властивості регіонального ринку органічної продукції. Незважаючи на це, органічні агровиробники мають бути захищені державою шляхом надання дотацій, нормативно-правовими та законодавчими актами, що максимально сприятимуть розвитку органічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Возняк Ю. Органічна революція: від ідеології «відродження» до стратегії освоєння життєвого простору України / Ю. Возняк // Агробізнес сьогодні. – 2006. – № 21. – С. 26–27.
2. Шпак Г. Напрями стабілізації якісного стану ґрунтів / Г. Шпак // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 130–135.
3. Винник Г. Стан та шляхи підвищення ефективності виробництва плодів за органічного землеробства / В. Винник // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2012. – Вип. 80. – Ч. 2. – С. 76–83.
4. Беленький А. Соответствовать мировым тенденциям: рынок экологически чистой (органической) продукции / А. Беленький // Овощеводство. – 2010. – № 3. – С. 25–29.
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 р. № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
6. Порядок встановлення критеріїв якості земель, оцінки їх придатності для виробництва органічної продукції і сировини та визначення зон такого виробництва : Проект постанови Кабінету Міністрів України / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/ru/node/11070>.
7. Гошовська З. Органічні підходи: варто очікувати нової хвилі попиту на органічну продукцію як у світі в цілому, так і в Україні зокрема / З. Гошовська // The Ukrainian farmer. – 2010. – № 7. – С. 8–29.
8. Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні : аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://niss.gov.ua/articles/1292>.
9. Віллер Х. Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2013 року / Х. Віллер, Дж. Лерноуд, Л. Кільхер. – Дослідний інститут органічного сільського господарства (FIBL). – К., 2013. – 59 с.

Новак Н. П.

Херсонский государственный аграрный университет

ОСОБЕННОСТИ, ОЦЕНКА И ДИАГНОСТИКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО АГРОПРОИЗВОДСТВА

Резюме

Определена сущность и выявлены особенности ресурсного потенциала развития органического производства. Охарактеризованы его составляющие, возможности использования. Осуществлены международные сравнения. Разработан алгоритм оценки и диагностики. Обоснованы механизмы и инструменты совершенствования.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, органическое производство, сельскохозяйственные предприятия, регионы, оценка, диагностика, мониторинг, управление.

Novak N. P.

Kherson State Agrarian University

FEATURES, ASSESSMENT AND DIAGNOSIS OF THE RESOURCE POTENTIAL OF ORGANIC PRODUCTION DEVELOPMENT

Summary

The essence and peculiarities of resource potential of development of organic production are determined. Its components and possibilities of use are characterized. Carried out international comparisons. Developed algorithm of assessment and diagnosis. Substantiated mechanisms and tools of improvement.

Keywords: resource potential, organic production, agricultural enterprises, regions, evaluation, diagnosis, monitoring, management.